

1999

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 1999, E. Berg, Dal

KUNGL. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK

UPPSALA

Landsmålsarkivet

Dalarna

Rättvik o. Boda

Berg, Erik . 1929

Svar på ULMA: 19 om Nödbröd
och nödfoder.

F. H. H.

L. L.

Sec. S. B.

1999
6661

Dalarna.Rättvik-Boda.

Erik Berg.

1929.

Btbl.: frus-ä

frus-ä

Btbl.: lös

a i knopp m.

1 Frågelista 19 Nödbrod¹ och nödfoder².

I Nödbroden voro huvudsakligen frösär och torvår.
Om goda år säger man endast: gott år.

I de flesta byar fanns gemensamt magasin, ett stort, praktiskt storspårare, oinkomligt för rättor. Inrättningen är så gammal, att ingen minnes dess tillkomst. Så många av byns bönder, som hade råd och lägenhet, sågade en viss mängd säd, jag tror endast korn, kanske 2 fjärdingar eller en spann = 4 fjärdingar eller 1/2 tunna. För de beträvande, ej endast delägare, utlånas utsäde om våren. För till länns beträvande 8 strukna fjärdingar, betalas på hösten 9 lika mätt. Skulle årets skörd bli underkastig, tar ej magasinet därav: man får stå i skuld till ett annat år, som ger fullgod vaxa. När ju spannmålet är tillräckligt, sker skundan utdelning bland delägarna. Nybörsmän väljer föreståndare. Uttrycket för brist på spannmål: sästös, Vi a int en knopp. Vi a söpsu lärar. Vi e snods. (Snod = vatten, ren)

3 (Då mor kljupt fären, sticker hon en ulltapp under näsan på
falken och säger: 'gå bort snod å kom at(äter) ludin!')

Ordh.:
luden a.

Mat i allmänhet heter gustån: je a int e gustån a be-
nom. Bark och mälder har varit brukliga utdragningsmedel
i bröd. Mälder eller maller är stöad och ugnar i blanding.
Denna sistnämnda användes alltid ~~alltid~~ i vändastbrö (var-
dagsbröd). 1867 uppgives såsom sista året för barkbröd.

I bygden var det fordernöd esom affast,
i varje gård voro de forderslöse. Vi ant e strö a kråkom.

Då kråburn svultit på vintern, äro de magra, å skelsju-
ka, å skrävolsjukan. Vissa krumiga gummor ^{rumde} stikka opp dem.

De utsvaltna djuren hade man åtskilliga smeknamn på: skrabba, benrangol,
skrika. En fet ko heter kassa. Kunnar vo så käsannde fets.

Ordh.: krak

Ordh.:
skrävel-
benrangol

För hjälpfoder användes löv av sälg, alff, rönn, al
och björk. (Löv är uti byårligt kreatursfoder.) Bark av tall
och björk. Tallris för getter. Jag ~~int~~ har hört att i svåra
nödder måste massa (mösi) grön (ljung) och istdinga
(käsbelynga) tillgräpas. Det sistnämnda användes ännu

sjuke f.
kassa f.

Ordh.:
häst-lyse

3 av många till svin.

II Bark.

Sin människoföda torde endast fallbark ha använts. Den var en sötaktig, ej även smak, men torr och sträv att svälja. I brist på mjölk till, tog man vatten. Björkbarkens var bäst. Granbark togs till garvning av läder.

Missomästida läro vi barkjon; då löpte bäst.

III Barkens insamling och förvaring.

Endast gladbartjon togs från de fällda träden. Skrovelbartjon ned till betydde man sig ej om. Uppertar-skrovel-bark; hem hvar fläs. De löslappna styckena hette skävar, bark-skävar. Fur eller furu var ej använt i målet, mest all.

Varje hushåll särskilt tog sin barkbehov vid fälleden eller vid hembryn. Det ordinarie träds torde ge en pyätling mjöl = (40 liter) eller mer, kanske 2. Husvärens behov var givetvis olika: 40, 25, 30 fräs.

Höga kallar med glatt bark och högt upp till kvistarna var bäst. Träden fälldes med yxa.

Bidl.:
bark

Bidl.:
fläs n.

4

Över skravelparken skars en ring genom barken, och därifrån drogs hunsor upp mot kvistarna, och skars ringar omkring på cirka 1 meters avstånd och skrivur ringades av med barkstjöväm, 3⁴/₈ tum bred, något krumböjd och försedd med trähandtag, 20 a 25 cm lång. Där barktükten gjord hemma vid byn, upptades de avskadade träden att barka och böjas hem till ved eller timmer. I fäbodskogarna finns de liggja och rustna. Barken rullades ihop och hängdes till hemmet eller fäboden för att torra, anbringas på trädjur, barkträrjor, eller utbreddes inom hus. Från fäboden fördes den hem först på vinternjunt.

Den torrade barken bröts sönder i mindre stycken, vilka breddes ut på lävor ti tästregur (lävar i lockstugan, bastun, den gamla badstugan) med kraftig eldning. Efter 2 eller 3 dagar var barken torr nog att brösa. Färskilda stavar användes för barken, barkstägur. Bullen i skarven måste vara vänt i ett stycke (i samman

Ordbr.
skava f.

Ordbr.
bark-
håsa f.

Landsm. Upps. 1999
E. Berg. 1929. RÄTTVIK o. BODA

DAL.

Fgl. 19

Ordbr.
bark-slya

5 brunnna som vanligt) Alla, rima ä (handvaln är dock
lita. Efter fröskningis sättes barken. Vad som ej gick genom
såret, fick trämas ytterligare. Då man fått allt i säckar,
for man till kvarnen, skorstovar, fotvika. Så blev
det mjöl. Ytter- och innerbark skildes ej åt.

IV Barkmjöl och gryn.

^{mycket utnyttades}
~~Barken~~ ^{malles} ofta tillsammans med malder d. ä. slöt
såd och agnar. Före bakningens vällades barkmjölet att
dra ut beskikten. Ett annat slags ^ämalder, som i många
mån kunde bli en sammanhängande klistor för barkbe-
gen, fick man genom att baka de otröskade åren
jämte ett stycke av trämen av svirog (råg från Sved-
jefall). Gryn av bark var ingen rida på.

V Barkbröd.

Inget annat namn än barkbröd. Det bakades i kakor (käkur)
 1/2 cm tjocka, och gräddades i bakugnen (bakugnans).

Som ovan sagts måste något klistor ämne inblandas, då helst rågmjöl. I brist på annat, fick också ketister m.
 stättas.

6 av linfrö² användas. Om jäst och salt tillsättes, kan jag ej kunnat få reda på. Brödet torkades. Huru det ej att vika ivit bröstika, tades det ut ovikt på stickor och stänger.

VI Andra nötkrödsämnen än bark vit ingen här i bygden.

VII. Innehållet i denna avd. är obekant

VIII

Av den djurens finns det av barkmjölsförrådet av tall. Men även bark av björk, korn och asp, fast ej lika starkt som tallbark. Av björken avdags förel närm. Björkbarkens ansågs särdeles kraftig. Insamling, torkning och malning har ovan omfattats. Mjålet gafs toutt ur bisitt åt hästar, kor och svin. Blandat med agnmjöl till stekjär (stekt) var mycket begärigt för kor. Gavs mest ut stekskräppor då de stäpptes ut på bete i fåboden eller hemma. Barkläsk på vintern är ej känd.

7 IX Andra nöfodvännen.

Söv, kvistar och unga skott av lövträ är ett
 begärligt hjälpfoder för både nö- och småkreatur.
 Skott betas i Boda uglär, i Rättvik ugladar t. et asp-
uglär. Gräset äta gärna kis av ungtall både
winter och sommar, även unggren. Fall-löv, mossu.

Löv och tjung har ej använts i mannaminn.

Hästgödsel, utrört med vatten och mjök, har fört varit
vanligt grisfoder. Torde ej ännu vara helt övergivet.

"Nå je va helt ung va je piga ti Sälte (gårdsman) ä dem
 add e sjuk ku. Oku je tjöd o, dogde int. Så stängd je
 a no grisbita, ä o bord ä slicka. Je gik ti stua ä
 bog e (Halo bita istidiga ä gav o, ä o ät. Sen felk o
 två kvän ä mängan, ä du skre int kun ^{ho} oki ku o
 vakt. o varit frisk ä fet ä di varsa ta mjölke,"
 berättar en gammal kvinna för mig.

1867 var ett svårt nödår i Dalarna.

Boda;
uggle;
ugg-lad

Boda;
 Hestdyna

Landsm. Upps. 1999

E. Berg. 1929. Rättvik 6 Boda

DAL.

Fagl. 19

den 18/2-19

Erik Berg